

Keskkooliõpetajate koolitamine sõjajärgses Tartu Riiklikus Ülikoolis

ANU RAUDSEPP

Sissejuhatus

Teise maailmasõja järel algas Eesti hariduse jõuline sovetiseerimine. Selle protsessi võtmeisikud olid kahtlemata õpetajad, eelistatuna saabunud Nõukogude Liidust (sh eriti Venemaa eestlased) või Eestis uute kasvatusideede vaimus koolitatud noored.

Eesti koolide õpetajaskonnas toimus sel ajal suur muutus.¹ Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) esimese sekretäri Johannes Käbini (1905–1999) aruande kohaselt vallandati, vabastati omal soovil või viidi teisele tööle aastail 1946–1950 kokku 4176 õpetajat. Kust saadi uusi õpetajaid? Aastatel 1944–1949 täienes õpetajaskond järgmiselt: 1) keskkooli lõpetanud või ka lõpetamata keskharidusega, ilma erihariduseta õpetajad, kelle arvu pole teada; 2) Eesti pedagoogiliste õppeasutuste või nendega seotud õppeasutuste lõpetanud, kokku 930 (sh õpetajate seminaride lõpetanud – 446, õpetajate instituutide lõpetanud alates 1947. aastast – 303, pedagoogiliste klasside lõpetanud – 100 ja Tartu Riikliku Ülikooli (edaspidi TRÜ) lõpetanud

¹ Vt täpsemalt: Anu Raudsepp, *Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeeleuga üldhariduskoolides 1944–1985*, Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensis, 10 (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2005), 21–25; Toomas Karjahärm, Väino Sirk, *Kohanemine ja vastupanu. Eesti haritlaskond 1940–1987* (Tallinn: Argo, 2007), 309–313.

– 81 õpetajat); 3) NSV Liidust tuli Eestisse teadaolevalt 1179 õpetajat.² Asjaolu, et Nõukogude Liidust tulnud pedagoogide arvukust märgitakse ka Lätis,³ viitab tollase hariduspoliitika tendentsile soosida uutes sovetiseeritavates piirkondades kohalike asemel nõukogude haridusega õpetajaid.

Vastukaaluks võis seada ainult kohapeal uute õpetajate ettevalmistamist. Eestis koolitasid sel ajal algkooliõpetajaid (1.–4. klass) kolm pedagoogilist kooli Haapsalus, Rakveres ja Viljandis ning Viljandi I ja Kuressaare I keskkooli pedagoogilised klassid; 7-klassilise kooli õpetajaid Tartu Õpetajate Seminar ja Tallinna Õpetajate Seminar (alates 1947 õpetajate instituudid). Keskkooliõpetajaid õpetati kuni Tallinna Pedagoogilise Instituudi loomiseni 1952 ainult Tartu Riiklikus Ülikoolis, mis oli NSV Liidus erandlik, sest mujal tehti seda valdavalt pedagoogilistes instituutides.

Teema põhiraamistiku loomisele aitavad kaasa mitmed varasemad uurimused, millest olulisematena saab nimetada nõukogudeaegset Karl Siilivase ja Hillar Palametsa koostatud Tartu Riikliku Ülikooli ajalugu⁴ ja taasiseseisvusaja alguses ilmunud Lembit Raidi raamatut Tartu ülikoolist.⁵ Ajalooõpetajaks saamist on uurinud 2005. aastal käesoleva artikli autor⁶ ja eesti keele õpetajate koolitamist on selgitanud 2006. aastal dotsent Maia Rõigas.⁷ Eraldi tuleb esile tõsta 2007. aastal avaldatud Toomas Karjahärmi ja Väino Sirgi põhjalikku monograafiat Eesti haritlaskonnast.⁸ Viimane õpetajakoolituse ajalugu käsitlev ülevaatlik artikkel, milles põgusalt vaadeldakse ka sõjajärgsete aastate õpetajate ettevalmistamist, ilmus professor Edgar Krulli ja doktor Karmen Trasbergi sulest 2015.⁹ Lisaks nimetatud

² Raudsepp, *Ajaloo õpetamise korraldus*, 22–23.

³ Iréna Saleniece, „Teachers as the Object and Subject of Sovietization in Latvia: Daugavpils (1944–1953)“, *The sovietization of the Baltic States 1940–1956*, edited by Olaf Mertelsmann (Tartu: Ajalookirjanduse Sihtasutus Kleio, 2003), 202–206.

⁴ *Tartu Riikliku Ülikooli ajalugu*, kd III (1918–1982), koost Karl Siilivask ja Hillar Palamets (Tallinn: Kirjastus Eesti Raamat, 1982).

⁵ Lembit Raid, *Vaevatee. Tartu Ülikool kommunistlikus parteipoliitikas aastail 1940–1952* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1995).

⁶ Anu Raudsepp, *Ajaloo õpetamise korraldus*, 97–104.

⁷ Maia Rõigas, „Emakeeleõpetajate ettevalmistus Tartu Ülikoolis“, *Haridus*, 8 (2006), 10–14.

⁸ Karjahärm, Sirk, *Kohanemine ja vastupanu*.

⁹ Karmen Trasberg, Edgar Krull, „Õpetajahariduse sajand rahvusülikoolis“, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, 43 (2015), 59–83.

teadustöödele tuleb kindlasti mainida ka vaadeldavate sündmuste kaasaegse, pedagoogikadoktor Aleksander Elango mälestusi.¹⁰

Olemasoleva ajalookirjanduse ja mälestuste põhjal jääb aga veel paljudi ebaselgeks: kuidas kujundati TRÜ õpetajakoolitus ümber NSV Liidu õpetajate ettevalmistamise põhimõtete järgi, kuidas ideoloogilistes tõmbetuultes toime tuldi ja ellu jäädi. Sealjuures on vastamata ka küsimus – miks oli Tartu ülikoolis õpetajakoolitust üldse vaja? Artikli esmane eesmärk on uurida õpetajate ettevalmistamise sovetiseerimise sisulisi ja vormilisi muutusi üleliiduliste ettekirjutuste täitmise ning pedagoogiliste suundumuste järgimise valguses, tuues välja sarnasusi ja erinevusi. Teiseks näidatakse TRÜ-s õpetajakoolituse kohustuslikuks muutmise protsessi ja selle vajalikkust Eesti koolide kohaliku kaadriga varustamiseks. Kolmandaks püütakse avada mõnede tollaste pedagoogikaga seotud isikute rolli ja tegevust selles protsessis. Uurimus tugineb suuresti uudsetele ja sisuliselt kasutamata Tartu ülikooli ajalooa seotud arhiiviallikatele, millest tuleb esile tõsta Rahvusarhiivi Tartu Ülikooli fondis 5311 olevaid pedagoogikakateedrite koosolekute protokolle.

Õpetajate teoreetiline ettevalmistus TRÜ-s

Sõjajärgses TRÜ-s koolitati õpetajaid kolmes teaduskonnas: ajaloo-keeleteaduskonnas (ajalooõpetajad, inglise, vene, saksa, prantsuse, ladina keele ja kirjanduse õpetajad, loogika, psühholoogia ja eesti keele õpetajad); matemaatika-loodusteaduskonnas (bioloogia-, keemia-, füüsika-, matemaatika-, geograafiaõpetajad) ja kehakultuuriteaduskonnas (kehalise kasvatuse õpetajad).

Õpetatavatest ainetest asetsesid ideoloogiliselt kõige kõrgemal tasandil üleülikoolilistes kateedrites loetavad üldained (*marksismi-leninismi alused, poliitiline ökonomia, sõjaline õpetus, dialektiline ja ajalooline materialism*). Neid pedagoogiliste instituutide kohustuslikke aineid hakati küll TRÜ õppekavadesse sisse viima, kuid

¹⁰ *Metoodikute mälestusi: meenutusi õpetajate ettevalmistamisest, aga veel paljust muustki ülikooliga seonduvast*, kogunud ja vormistanud Hillar Palamets (Tartu, 1995), Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond (TÜR KHO), 141-1-97; Aleksander Elango, „Sõjajärgne töö Tartu Ülikoolis“, *Pedagoogiline aastaraamat* 1990 (Tartu: Eesti Akadeemiline Pedagoogikaselts, 1991), 88–95.

nende õpetamine oli vaadeldaval ajal veel ebauhtlane. Kuigi nende osakaalu suurendamist nõuti, seisid sellele vastu ka pedagoogikaõppejõud, kes soovitasid hoopiski eriainetele suuremat rõhku panna.¹¹ Üldaineid lugevate üleülikooliliste kateedrite õppejõudude seas leidis väga palju Venemaa eestlasi, näiteks sõjanduse kateedris Artur Lombak ja August Feldman, poliitilise ökonomia kateedris Richard Antons ja Osvald Palgi, marksismi-leninismi kateedris Vilhelm Reiman jt. Eesti iseseisvusaegsete teadlastega võrreldes oli nende elulooline taust eriti kirev ja teaduslik tase mõnikord küsitav. Näiteks võib tuua sõjanduse kateedri juhataja, suurtükiväe insener-polkovnikust dotsendi Artur Lombaku, kes oli muu hulgas osalenud ka nn 1. detsembri ülestõusus 1924. Ta tagandati 1946. aasta sügisel õppejõule sobimatu eraelulise käitumise tõttu oma ametikohalt marksismi-leninismi kateedri vanemõpetajaks (küll dotsendi palgaga).¹²

Üldainete õpetamise ühe näitena võib tuua sõjalise õpetuse. Nii näiteks luges Aleksander Kalamees 1945 kevadel sõjanduse kateedris loengukursust „Kehalise kasvatus ülesanded ja meetodika Punaarmees“.¹³ Põnev allikas sõjalise ettevalmistuse sisu kohta on bioloogiatudengi, hilisema tuntud teadlase Viktor Masingu loengukonspekt aastatest 1946–1948.¹⁴ Selles on näiteks detailne vintpüssi kui *laskuri peamise vastase hävitamise relva* kirjeldus, sõjalise si-depidamise leppemärgid, väeliigid, Nõukogude sõjaväe sisemäärustik jpm. Õpetuse eesmärk oli valmistada ette aktiivseid Nõukogude Liidu kaitsjaid *säästmata jõudu, verd ja isegi elu*. Tollase tudengi ironiat selle aine suhtes näitavad ilmekalt konspekti lõpuread: *Sel Jommala aastal 1947 Jommala abiga kirja pannud Otto Wilhelm Masing mitte tosama, kess kirja panni sellesinatse „Aiawide Peergo Walgussel“ (ilos jut pühhapäwa õhtu igavuse ära aiamiseks)*.

Tudengite nii erialane kui ainedidaktikaalne ettevalmistus tugines stalinismi ajal suuresti veel Eesti Vabariigi aegse kogemusega õppejõudude tööle. Nagu teisedki õppejõud, oli hulk meetodikuid töötanud iseseisvusajal,¹⁵ näiteks koolidirektoritena (matemaatik El-

¹¹ EAA, 5311-23-1, l. 45.

¹² Artur Lombak, *isiklik toimik 1945–1960*, Tartu Ülikooli arhiiv (TÜA), säilik 6/64, l. 119.

¹³ Aleksander Kalamees, *isiklik toimik 1945–1969*, TÜA, säilik 134-3, l. 21.

¹⁴ Viktor Masingu *isikuarhiiv*, TÜR KHO, 117-74.

¹⁵ Vt *Eesti kooli biograafiline leksikon*, koost Heino Rannap (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998).

mar Etverk Tallinna Westholmi Gümnaasiumis, füüsik Juhan Lang Tartu Poeglaste Realgümnaasiumis), õpetajatena (prantsuse ja inglise keele metoodik Kallista Kann, vanade keelte metoodik Ernst Nurm, kehalise kasvatuse metoodik Aleksander Kalamees jt), kirjutanud õpikuid (ajaloolane Julius Madisson jt) jne. Kõik tudengid, kaasa arvatud tulevased õpetajad, läbisid samad ained.

Õpetajakoolituse seisukohast oli kõige olulisem ajaloo-keeleteaduskond, sest sinna kuulusid ka pedagoogikakateedrid: pedagoogika teooria ja ajaloo kateeder (alates 1947 nimetati loogika ja psühholoogia kateedriks), mida juhtisid professor Alfred Koort (1901–1956) ja professor Konstantin Ramul (1879–1975) ning pedagoogika ja metoodika kateeder professor Aleksander Pindi juhtimisel. Esimesed olid töötanud Tartu ülikoolis juba iseseisvusajal. Tartu ülikooli haridusega Koort kaitses loogikast väitekirja 1934, valiti 1935 (hoolimata Konstantin Ramuli kriitikast) dotsendiks ja 1939 professoriks. 1944–1951 juhtis ta rektorina ka TRÜ-d.¹⁶ Peterburi ülikooli lõpetanud Konstantin Ramul töötas ülikoolis dotsendina alates 1919. ja professorina 1927. aastast.¹⁷ Venemaa eestlane Pint (1910–1984) lõpetas 1929 Leningradis eesti pedagoogilise tehnikumi algkooliõpetajana, 1932 Irkutski pedagoogilise instituudi keskkooliõpetajana ning kaitses 1935 Moskva psühholoogia ja pedagoogika instituudis kandidaadiväitekirja kommunistlikust kasvatusest. Samuti oli ta töötanud NSV Liidu haridusametustes, sh Stalinabadi ja Sverdlovski pedagoogilistes instituutides. Seega oli tema taust igati sobiv, et määrata ta 1945 TRÜ õppeprorektoriks ja professoriks.¹⁸ Põhitöö tegi aga dotsent Aleksander Elango (1901–2004), ülikooli pedagoogikaõppejõud 1931. aastast. Ta kinnitati Pindi juurde tööle, kuid tegelikult juhtis 1949. aastast kateedrit. Eelnimetatute kõrval tuleb kindlasti mainida ka Eerik Jaanvärki (1893–1967), kes töötas samal ajal ka Tartu Õpetajate Instituudi asedirektorina.

Programmides lähtuti NSV Liidu 1930. aastate partei ja valitsuse juhistest pedagoogilistele instituutidele, mida pidi arvestama ka Tartu ülikool, sest kõik programmid kinnitas NSV Liidu kõrghariduse ministeerium. Pedagoogiliste ainete peaesmärgiks oli seatud kommunistlik kasvatus, mille sisust annavad aimu aineprogrammi-

¹⁶ *Alfred Koort, isiklik toimik 1919–1953*, TÜA, 20/54-15.

¹⁷ *Konstantin Ramul, isiklik toimik 1919–1959*, TÜA, 134-117.

¹⁸ *Aleksander Pint, isiklik toimik 1945–1952*, TÜA, 20/54-29.

de märksõnad: kasvatus teoorias *kommunistlik moraal, nõukogulik patriotism, rahvademokraatia vaenlaste vihkamine, usuvastane kasvatus töö, õpetaja ja kangelaste isiklik eeskuju* jne; pedagoogika ajaloos *Lenin ja Stalin nõukogude patriotismist, silmapaistvad nõukogude pedagoogid Krupskaja, Makarenko, Kalinin; nõukogude kooli kasvandikest Suure Isamaasõja kangelased Zoja Kosmodemjanskaja ja Saša Tšekalin; kaks maailma – kaks kasvatus ja hariduse süsteemi, kaasaegse kodanliku kooli langus Ameerikas, Inglismaal ja teistes imperialistlikes riikides* jne.¹⁹ Pole küll teada, kuidas neid põhimõtteid ülikooli pedagoogikaloengutes rakendati, kuid vähemalt paberites püüti end nõukoguliku retoorikaga õigustada, nii nagu pidi. Näiteks väitis Elango 1950, et tema loengutes on Eesti oludest lähtudes esile tõstetud võitlus *eelarvamuste ja väärvaadetega, nagu vaen vene rahva vastu, antisemitism, kodanlik eesti natsionalism*.²⁰ 1990 meenutas ta nõukogulikku laveerimist ühe oma loengu kontrollimisel järgmiselt:

Loengu teemaks oli õpetamise meetodid. Arvestades „külalise“ kohalolekut, tõin loengumeetodit käsitledes ära Stalini kõned. Õpilaste iseseisvat tööd käsitledes tõin näiteks Lenini usinuse töös raamatutega. Paraku polnud mul käepärast sobivat illustratsiooni vestlusmeetodi juurde. Aruandes märkis „külaline“ suure ideoloogilise puudusena, et ei kasutatud Stalini näitena vestlust Ameerika töölisdelegatsiooniga.²¹

Kui võrrelda NSV Liidu põhilisi õpetajaid koolitavaid institutsioone – pedagoogilisi instituute – ja TRÜ-d, olid vaadeldaval perioodil Tartu ülikooli ja nõukogude pedagoogiliste instituutide õpetajakoolituse pedagoogiliste kursuste mahtudes ja ainevalikutest suured erinevused. Sellest annab ülevaate Aleksander Elango andmetele tuginev tabel 1.²²

Tabelist ilmneb, et programmilised erinevused olid nii TRÜ ja nõukogude pedagoogiliste instituutide kui ka ülikooli enda erialade vahel. Kuigi alates 1946/47 loeti pedagoogilisi aineid kõigile õpeta-

¹⁹ EAA, 5311-23-11, l. 1-35.

²⁰ EAA, 5311-23-10, l. 26p.

²¹ Aleksander Elango, *Sõjajärgne töö Tartu Ülikoolis*, 89.

²² Aleksander Elango, „Kas õppeplaanid vastavad tegeliku elu nõudeile“, *Tartu Riiklik Ülikool*, 14.4.1950.

Tabel 1. TRÜ ja NSV Liidu pedagoogiliste instituutide programmide võrdlus 1950

Pedagoogilised ained	TRÜ aja- loo-keele- teaduskond	TRÜ keha- kultuuritea- duskond	TRÜ matemaa- tika-loodus- teaduskond	NSVL peda- googilised instituudid
Pedagoogika	72 tundi	72 tundi	72 tundi	104 tundi
Ainemetoodika	32–48 tundi	140 tundi	24–80 tundi	94–265 tundi
Pedagoogika ajalugu		64 tundi		98 tundi
Psühholoogia		100 tundi		85 tundi
Koolitervishoid				36 tundi
Pedagoogika eriseminar				32 tundi

jaid ettevalmistavate osakondade üliõpilastele, jäid suured erinevused erialati perioodi lõpuni püsima. Seda hoolimata sellest, et juba 1945. aasta kevadest nõudis Aleksander Pint pedagoogiliste ainete muutmist kõigile nimetatud osakondadele kohustuslikuks.²³ Rohkem pedagoogilisi aineid (seda ka tundide mahu poolest) said tulevased kehalise kasvatuse õpetajad, aga veel 1950 olid need füüsika- ja bioloogiaosakonnas lausa fakultatiivsed.²⁴ Näiteks loeti pedagoogilistes instituutides kohustuslikku pedagoogika ajalugu ja psühholoogiat TRÜ-s 1950. aastate alguses ainult kehakultuuriteaduskonnas ja mitme aine (eesti keele, loogika ja psühholoogia) õpetajatele. Sealjuures kuulus kehakultuurlaste programmi veel erikursusena spordipsühholoogia; psühholoogia, loogika ja eesti keele õpetajatel aga psühholoogia ajalugu. Seda, et stalinismi ajal pöörati erilist tähelepanu kehalise kasvatuse õpetajatele, võib põhjendada asjaoluga, et kommunistlikus kasvatuses väärtustati kõrgelt füüsiliselt tugevaid inimesi, kes suudaksid nõukogude kodumaad kaitsta.

Õpetajate praktiline ettevalmistus TRÜ-s

Pedagoogilist praktikat korraldasid pedagoogikaõppejõud eesotsas Aleksander Elangoga koos erialakateedritega. Vaadeldaval perioodil

²³ TRÜ Pedagoogika kateedrite koosolekute protokollid 18.11.1944–14.04.1947, EAA, 5311-23-1, l. 16p–17.

²⁴ Elango, *Kas õppeplaanid vastavad*.

oli üks põhiprobleeme väike praktika maht. Valdavalt kestis praktika kolm nädalat, bioloogidel ainult kaks nädalat, kehakultuurlastel tõusis aga erandlikult 1952. aastaks kaheksale nädalale.²⁵ Samal ajal oli NSV Liidu pedagoogilistes instituutides praktika palju suurema mahuga, 12 nädalat.²⁶

Erinevused tulenesid ilmselt põhiliselt sellest, et ainemetoodikud võisid ise praktikaskeemi välja töötada. Alles 1949. aasta septembris tulid Eesti NSV haridusministeeriumilt praktika juhtnõõrid, mispeale Elango koostas Riia riikliku ülikooli eeskujul TRÜ praktikajuhendi, mis kehtis veel 1952.²⁷ Kuna pedagoogikakateedrite koosolekutel kurdeti metoodiliselt ja ideoloogiliselt pädevate juhendajatest õpetajate puuduse üle,²⁸ siis tuleb arvestada ka seda põhjust. Pole võimatu, et sõjajärgsel majanduslikult raskel ajal võis omaette probleem olla praktika juhendajatele makstavas tasuski.

Praktikantide arvu on võimalik selgitada praktikaaruannete kaudu.²⁹ Praktikantide hulk oli algusest peale suur kehakultuuri-teaduskonnas, näiteks 1946/1947 kevadsemestril 37.³⁰ Praktikantide arv kasvas praktika aruannete kohaselt üsna palju 1949/1950. õppeaastast, mil pärast sõda ülikooli astunud hakkasid lõpukursustele jõudma. Aastatel 1949–1953 läbis pedagoogilise praktika vähemalt 720 üliõpilast, neist veidi üle poole ajaloo-keeleteaduskonnast (rohkem ajaloo, eesti keele, kirjanduse ja psühholoogia õpetajaid). Erialati oli kõige vähem füüsika-matemaatika praktikante.

Pedagoogikaõppejõud kritiseerisid erialakateedreid selle eest, et seal keskenduti rohkem spetsiifilistele kui üldhariduskoolis vajalikele ainetele. Tõepoolest, näiteks võib tuua kehakultuurlaste õppekavast palju üldhariduskooli õppekava seisukohalt n-ö kõrvalisi aineid, nagu poks, ratsasport, purjesport ja mootorsport jt. Praktika

²⁵ EAA, 5311-2-1499.

²⁶ Elango, *Kas õppeplaanid vastavad*.

²⁷ EAA, 5311-2-1499.

²⁸ EAA, 5311-5-80, l. 45.

²⁹ *1946/1947 õppeaasta kevadsemestri pedagoogilise praktika aruanne*, EAA, 5311-11-16; *1948/1949 õppeaasta pedagoogilise praktika kavad ja kirjavahetus pedagoogilise praktika küsimustes*, EAA, 5311-11-35; *Aruanded ja kirjavahetus pedagoogilise praktika kohta 1949/1950 õ-a*, EAA, 5311-2-1496; *Pedagoogilise praktika aruanded 1951/1952*, EAA, 5311-2-1499; *Õppe- ja menetluspraktika aastaaruanne 1952/53*, EAA, 5311-2-1501.

³⁰ *1946/1947 õppeaasta kevadsemestri pedagoogilise praktika aruanne*, EAA, 5311-11-16.

Foto 1. Laine Kose
(abielus Peep)
praktikapäevik 1955
(TÜM).

aruannete kohaselt jäadi ainealaselt täiesti rahule võõrfiloloogide (inglise, saksa, prantsuse), loogika ja psühholoogia ning kehakultuuri üliõpilastega, kelle teadmiste kohta märkusi ei tehtud. Ajaloolaste ainealaseid faktiteadmisi üldiselt tunnustati. Puudulikud teadmised olid aga metodikute hinnangul paljudel teistel. 1952/53. õppeaasta aruande järgi³¹ bioloogid ei tundnud keemiat, matemaatikutel oli raskusi koolimatemaatikaga, eesti filoloogid ei tundnud hästi nõukogude kirjandust, vene filoloogid ei vallanud eesti keelt jne. Ideoloogilisi etteheiteid tehti kõige enam ajaloo-keeleteaduskonna tudengitele. Esirinnas seisis tulevased eesti keele ja kirjanduse õpetajad, kes püüdnud näiteks 1950 ideoloogilist kasvatust *teostada lahtiste ideelis-poliitiliste fraaside külgemonteerimisega tunni ainele, suutmata küsimustele tervikuna anda marksistlikku tõlgitsust ja sidet, ei osanud kirjandusteoseid kommunistliku kasvatamise vahend-*

³¹ Õppe- ja menetluspraktika aastaaruanne 1952/1953 õ-a kohta, EAA, 5311-2-1501, l. 33.

*dina kasutada.*³² Ajaloolaste seast võib tuua kaks markantset näidet aastast 1952. Hilisem Eesti Vabariigi president Lennart Meri polevat Leida Loone sõnul tulnud *ideoloogilise kasvatustööga üldse toime, kuigi talle selle suhtes tungivaid näpunäiteid anti.*³³ Tulevasel ajaloodoktoril Heino Arumäel olnud *raskusi NSV Liidu varasemate ajajärkude marksistliku lahtimõtestamisega.*³⁴ Ajaloolastest kiideti aga eriti *kõrge ideelis-poliitilise teadusliku ja meetoodilise ettevalmistuse eest Daniil Rudnevit,*³⁵ kes töötas õpingute ajal Sovetskaja Estonija peatoimetajana ning oli hilisem kommunistliku partei ajaloo uurija. Samuti nagu erialaõpet, peeti ka pedagoogikaalast ettevalmistust üldiselt ebapiisavaks ja eluvõõraks, sh tehti pidevalt etteheiteid klassijuhatajatööle. Eriti said pahandada vene filoloogid, kes ei osanud eesti keelt ega suutnudki sageli klassijuhatajatööd teha. Omaette küsimus oli siingi ideoloogiline kasvatustöö. Väliselt võib tollaseid dokumente lugedes jääda mulje tudengite pidevatest edusammudest. Kui näiteks 1946/1947. õppeaastal olid kehakultuuritudengite praktika ettekanded valdavalt neutraalsete pealkirjadega, nagu näiteks „Eesti rahvapärased spordialad Kalevipojas“ või „Vee karastav mõju organismile“,³⁶ siis 1951/1952 domineerisid juba ettekanded stiilis „Marxi, Engelsi ja Krupskaja vaated kehakultuurile“, „V. I. Lenin ja kehakultuur“, „J. V. Stalin ja nõukogude kehakultuur“ jmt.³⁷ Pedagoogilise ettevalmistuse nõrkuseks peeti pedagoogikaainete (sh praktika) vähest mahtu, mida pedagoogikakateedrid soovitasid suurendada spetsiifiliste erialaainete arvel.

TRÜ pedagoogika osakond ja Johannes Käisi küsimus 1946. aastal

Sõjajärgsetel aastatel kavandati ja tehti NSV Liidus ÜK(b)P Keskkomitee eestvedamisel terve hulk rünnakuid teaduse ja teadlaste vas-

³² *Menetlus- ja pedagoogilise praktika aruanded ning kirjavahetus ajaloo keeleteaduskonnas 1950*, EAA, 5311-5-80.

³³ EAA, 5311-5-105, l. 38.

³⁴ EAA, 5311-5-105, l. 36.

³⁵ EAA, 5311-5-95, l. 11.

³⁶ EAA, 5311-11-16, l. 5.

³⁷ *1951/1952 õppeaasta menetlus- ja pedagoogilise praktika aruanded*, EAA, 5311-11-68, l. 6.

tu nn diskussioonide (filosoofias 1947, bioloogias 1948,³⁸ füsioloogias ja keeleteaduses 1950, poliitökonoomias 1951)³⁹ nime all. Pedagoogikateadlasi puudutasid eelkõige ÜK(b)P Keskkomitee 1946. aasta augusti otsus ajakirjade Zvezda ja Leningrad kohta. Antud ideoloogiaotsusega kaasnes õppejõududevastane kampaania ka TRÜ-s, suunatud kõigepealt vene keele ja kirjanduse kateedri juhataja dotsent Valmar Adamsi vastu.⁴⁰ Sellest ei jäänud puudutamata pedagoogikakateedridki, olles segatud Johannes Käisi (1885–1950) represseerimise loosse, mille aluseks oli tema tööde kogumik.⁴¹

Eesti NSV haridusministeeriumi metoodikaosakonna juhataja Johannes Käis oli sel ajal kahtlemata kõige tuntum ja tunnustatum Eesti pedagoogikateadlane. Teda hinnati kõrgelt ka TRÜ-s. Seda tõendab Käisi 60. sünnipäeva suurejooneline tähistamine nii Eesti avalikkuses⁴² kui ülikoolis alates 1945. aasta sügisest.⁴³ professor Aleksander Pint valis teadustöö teemaks „J. Käis kui eesti rahva pedagoog“, korraldati Käisi pedagoogilise tegevuse teemaliste üliõpilastööde võistlus, avati Käisi tööde näitus, korraldati juubeliaktus koos päevakohaste kingitustega jpm. Käisi juubeli aktusel ülikoolis soovitati avaldada tema kogutud tööd,⁴⁴ mis ilmusidki 1946. aasta sügisel.⁴⁵ Teoses käsitleti nõukogude üldpedagoogilisi kirjutisi ning Käisi enda töid didaktikast ja algõpetuse metoodikast.

Kuigi seda represseerimise protsessi ja tagajärgi on üsna põhjalikult kirjeldanud sündmuste kaasaegsena omaaegne haridusminister Ferdinand Eisen, pole seni selge nimetatud sündmuste algataja, Aleksander Pindi motiiv. Oli see vajadus nõukogude võimu silmis kaebamisega kannuseid teenida või oli probleem milleski muus? TRÜ pedagoogikakateedrite koosolekute protokollide kõrvtamine

³⁸ Vt seoses Eestiga: A. Raudsepp, „Lössenkism ja Tartu Ülikooli bioloogiaosakond stalinismi ajal“, *Ajalooline Ajakiri*, ½ (2009), 179–196; Raid, *Vaevatee*, 46–49.

³⁹ Raid, *Vaevatee*, 37.

⁴⁰ Vt lähemalt: Raid, *Vaevatee*, 40–45.

⁴¹ Johannes Käis, *Valitud tööd* (Tallinn: Riiklik Kirjastus Pedagoogiline Kirjandus, 1946).

⁴² Ferdinand Eisen, „Ühest ebavõrdsest võitlusest meie pedagoogilise mõtte lähimenevikus. I. Diskussioon Johannes Käisi „Valitud tööde“ ümber“, *Kooliuuendustlane*, 2 (Tallinn, 1992), 30–36.

⁴³ *TRÜ pedagoogikakateedrite koosolekute protokollid 18.11.1944-14.04.1947*, EAA, 5311-23-1, l. 34.

⁴⁴ Eisen, „Ühest ebavõrdsest võitlusest“.

⁴⁵ Käis, *Valitud tööd*.

haridusministeeriumi arutelude ja meedias avaldatuga võimaldab küsimust hoopis uuest vaatenurgast avada.

1. oktoobril 1946 toimus TRÜ pedagoogikakateedrite tähtis koosolek, mida saabus poole pealt jälgima ka ülikooli parteisekretär August Preemet. Protokollis kohaselt teinud Pint *vaidluse lõpul otsuse võtta Käisi ja Torki tööd mõnel tulevasel koosolekul arutusele*, aga ei selgitata, mille üle diskuteeriti. Seejuures on eriti küsitav emigreerunud Juhan Torki (1889–1980) töö arutelu, sest selleks võis olla tema 1940. aastal keelatud doktoriväitekiri „Eesti laste intelligents“.⁴⁶

12. oktoobril ilmus ajalehes Rahva Hääli Pindi artikkel „On aeg vabaneda kodanliku ajastu kahjulikest pärimustest meie koolides“, kus ta nahutas Käisi nõukogude koolile ebasobiva metoodika (individuaalne tööviis) ja õpetaja rolli tagaplaanile jätmise eest kasvatustegevuses jm, pidades seda asjatundmatuks tööks nõukogude pedagoogika alal. Tegelikult esitas raamat uuendusmeelseid pedagoogilisi vaateid, mis juba paar aastakümnet olid Eesti koolides tuntud ja laialdaselt praktikas juurdunud.

26. ja 27. oktoobril arutati raamatu „Valitud tööd“ küsimust haridusministeeriumi kolleegiumi koosolekul, kus osalesid ka EK(b)P Keskkomitee, ELKNÜ Keskkomitee, Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi, ENSV Teaduste Akadeemia, ajalehe Rahva Hääli jt institutsioonide esindajad. Käis kaitses end söakalt ja sõnaosavalt, nimetades Aleksander Pindi ajalehearvustust asjatundmatuks, sest ta ei leidvat sellest ühtki väidet, mis polevat täielikus kooskõlas ÜK(b)P Keskkomitee määrustega. Ainsana toetas Käisi Aleksander Elango, kelle sõnul oli antud kogumik ainult *ühe inimese looming, mitte retseptide kogu õpetajatele*.⁴⁷

Järgmiseks tunnistas Pindi kriitika õigeaks EK(b)P Keskkomitee, mille peale toimus 11. novembril saaga viimane, TRÜ pedagoogikakateedrite koosolek,⁴⁸ mille protokollist selgub professor Pindi Käisi-vastaste rünnakute algatamise väga tõenäoline põhjus. Elango pidi selgitama, miks ta oli haridusministeeriumi koosolekul Käisi kaitsnud, ja tegi seda väga argumenteeritult. Pint hakkas diskus-

⁴⁶ Trasberg, Krull, *Õpetajahariduse sajand rahvusülikoolis*, 70.

⁴⁷ *Eesti NSV haridusministeeriumi kolleegiumi koosolekute protokollid 1946*, ERA, R-14-3-143, l. 113–116.

⁴⁸ EAA, 5311-23-1, l. 66p–73p.

sioonis Elangole ja tema toetajatele (professor Konstantin Ramul ja assistent Andres Päril) alla jääma isegi hoolimata rektor Koorti aktiivsest toetusest. Lõpuks sekkus arutellu TRÜ parteisekretär August Preemet sõnadega *olin ka sellel koosolekul, kas sellest pole küllalt, et kateeder otsustas, et raamat „Valitud tööd“ ei kõlba vastuvõtmiseks doktoritööna.*⁴⁹ Kui nüüd tulla tagasi Käisi kampaania alguse juurde: Preemet oli osalenud ainult 1. oktoobri kateedrite koosolekul, mis toimus enne kõiki Käisi-vastaseid kriitilisi sõnavõtte ja otsuseid ning kus otsustati Käisi töö arutamine edasi lükata. Järelikult oli Käis esitanud oma teose „Valitud tööd“ ülikoolile doktoritööna. See selgitab ka, miks võis Aleksander Pint seepeale Käisi vastu kampaania algatada. Nimelt oli Pint 11. septembril 1946 taandatud NSV Liidu kõrghariduse ministri käskkirjaga doktorikraadi puudumise tõttu professori kohalt dotsendiks.⁵⁰ Järelikult oli doktorikraadi taotlev Käis talle konkurent ning ÜK(b)P Keskkomitee ideoloogiaotsus tuli väga õigel ajal, et vastast laimata. Kuigi rektor Alfred Koort esitas NSV Liidu kõrghariduse ministeeriumile mitu palvet (11. jaanuaril ja 15. juulil 1947) ennistada Pint professoriks, seda ei tehtud. Seejärel õppiski Pint 1949. aasta oktoobrist Moskvast NSV Liidu Teaduste Akadeemia juures doktorantuuris ja kaitses 21. juunil 1951 vene keeles doktoritööd teemal „Pedagoogilise hariduse peamised etapid Eestis 19.–20. sajandil.“⁵¹ Pint jõudis Tartu ülikooli pedagoogikakateedrisse realselt tagasi tööle alles 1980, mil ta nimetati professor-konsultandiks.⁵² Nimelt töötas ta vahepealsetel aastatel hoopis Venemaal. Pindi doktoritöö tõttu aga kaotas aktuaalsuse Aleksander Elango dissertatsiooni teema „1804. aasta koolistatuudi teostamine Eestis“ ja ta pidi võtma aprillis 1950 uueks teemaks „Kommunistlik kasvatus klassivälise töö protsessis.“⁵³ Kõigele lisaks tuli tal Pindi õpingute tõttu juhtida alates 1949. aastast kateedrit, samal ajal kui ülikool jätkas rektor Koorti korraldusel kateedrijuhataja tasu maksmist Pindile.⁵⁴

Mitmed küsimused jäävad vastuseta. Me ei tea, kas Johannes

⁴⁹ EAA, 5311-23-1, l. 73p.

⁵⁰ Aleksander Pint, *isiklik toimik 1945–1952*, TÜA, 20/54-29, l. 38.

⁵¹ Samas, l. 92.

⁵² Aleksander Pint, *isiklik toimik 1980-1984*, TÜA, 11-k-1147.

⁵³ EAA, 5311-23-1, l. 27.

⁵⁴ Aleksander Pint, *isiklik toimik 1945–1952*, TÜA, 20/54-29, l. 86.

Käis soovis doktoritööd kaitstes tulla tööle Tartu ülikooli pedagoogikaosakonna professoriks. Teiseks oleks huvitav teada, kes tõstatas NSV Liidu kõrghariduse ministeeriumis Pindi kvalifikatsiooni kontrollimise. Sellest hakkasid ju väga tõenäoliselt hargnema eeltoodud sündmused, mis Eesti pedagoogikas palju muutsid.

Õpetajakoolitus – Tartu Riiklik Ülikool versus Tallinna Õpetajate Instituut

Tartu ülikool ei andnud 1940. aastate lõpuni piisavalt keskkooliõpetajaid. Ülikooli lõpetanud suunati küll kooli, aga sel ajal polnud see veel süsteemne ning hoolimata aktiivsest propagandast otsiti ja leiti võimalusi kooli suunamisest kõrvale hoida. Ajastule iseloomuliku sellekohase näitena võib tsiteerida 1947. aasta ajalehes Nõukogude Õpetaja noorte spetsialistide tööle suunamise puhul avaldatud optimistlikku artiklit, et *vennasvabariikides olevat juba kombeks tööle suunatud noortele õpetajatele anda korter, sisustada see vajalike esemetega, varuda neile pedagoogilist kirjandust, harida ja külvata tükike aiamaad, et noorel õpetajal oleks kohe värsked aiasaadusi ja juurvilja võtta ning komnoored võtavad noored õpetajad kohe oma perre, et nad üksindust ei tunneks*. Aastatel 1945–1950 lõpetanud 1190 noorest spetsialistist läks teadaolevalt kooli vaid 153 ehk 12%.⁵⁵ Aleksander Elango arvates mindi kooli vastu tahtmist, ülikooli peamine eesmärk oli eelistada teadlaste ettevalmistamist.⁵⁶

Seepärast tõusis juba 1948. aastal haridusminister Arnold Raua algatusel päevakorda Tallinna Õpetajate Instituudi muutmine keskkooliõpetajaid koolitavaks asutuseks. Tallinna pedagoogiline kõrgkool jäi aga siis veel asutamata, sest seda ei toetanud EK(b)P Keskkomitee ega Eesti NSV Ministrite Nõukogu. Olukord muutus pärast EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumit 1950. aasta kevadel.⁵⁷ Pleenumi järel, 27. aprillil 1950 võttis TRÜ parteiorganisatsioon vastu otsuse, milles esitati süüdistusi 30 TRÜ õppejõu vastu. Pedagoogikateadlastest olid löögi all Aleksander Elango (kategorias *kodanlike nat-*

⁵⁵ Raudsepp, *Ajaloo õpetamise korraldus*, 24.

⁵⁶ TÜR KHO, 141-45, l. 90.

⁵⁷ Vt lähemalt EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumi mõjust TRÜ-s: Raid, *Vaevatee*, 120–184.

sionalistide mõttekaaslased ja natsionalistid), Aleksander Pint (*kodanlike natsionalistide mõjualune*), Konstantin Ramul (*kodanliku natsionalismi kütkeis*) ja rektor Alfred Koort. TRÜ ja sealt saadava hariduse vastane hoiak ilmnes ka Tallinna Õpetajate Instituudis, mille parteikoosolekutel nimetati TRÜ-d kodanliku kultuuri lätteks, tauniti TRÜ õppejõudude kodanlikku mõju ja *Eesti aja* ülistamist.⁵⁸

Olukord oli Tartu ülikooli jaoks tõsine ning tuli kiiresti astuda samme lõpetavate õpetajate arvu suurendamiseks, kui sooviti jätkata keskkooliõpetajate koolitamist juhtiva Eesti kõrgema õppeasutuse. TRÜ õpetajakoolituse muutumise eest seisis järgmistel aastatel kõige jõulisemalt Aleksander Elango. Ta kirjutas selle puudustest ajakirjanduses,⁵⁹ tegi ettepanekuid rektoraadile, arutas kateedrite koosolekul. Põhipuudustena nägi ta ainealase ettevalmistuse mittevastavust koolide õppekavadele ja ainemetoodika (kokku 14 eriala) nõrkust (kateedrid võtnud seda kõrvalise aina ja palganud juhuslikke inimesi, osa metoodikuid olevat koolist võõrdunud, sest pole kunagi seal töötanud). Osaliselt oli tal õigus: erialakateedrites viidi 1950. aastate alguses mõnelgi juhul (nt kehalise kasvatuse metoodik Aleksander Kalamees)⁶⁰ metoodikud kateedrite rahaliste raskuste tõttu poolele kohale, kuna seda tööd ei väärtustatud.

Tartu ülikooli õpetajakoolituse kriitika üllatava lõppakordina ilmus üleliidulises õpetajate lehes 7. mail 1952 Aleksander Pindi artikkel,⁶¹ milles ta TRÜ õpetajakoolituse täiesti maha tegi, kuna see ei anna erialalist ettevalmistust, *pedagoogiline ja metoodiline ettevalmistus on nõrk, ülikooli õppejõud-professorid ei mõista üliõpilastes kasvatada armastust pedagoogikutse vastu hoolimata aastaid kestvast pedagoogilise kaadri puudusest*. Pint leidis, et *TRÜ töö on vaja ümber korraldada, aga koos sellega tuleb lahendada ka küsimus pedagoogilise instituudi loomisest Tallinnas*, kus Tallinna õpetajate instituudil on head materiaalsed võimalused ja kvalifitseeritud professorite-õppejõudude kaader. Väga võimalik, et Pint aitas lausa Tallinna Pedagoogilist Instituuti luua. Nimelt oli ta ju EK(b)P Keskkoo-

⁵⁸ Raudsepp, *Ajaloo õpetamise korraldus*, 24.

⁵⁹ Aleksander Elango, „Kas õppeplaanid vastavad tegeliku elu nõudele?“, *Tartu Riiklik Ülikool*, 11.5.1951.

⁶⁰ Aleksander Kalamees, *isiklik toimik*, TÜA, 134-3.

⁶¹ Aleksander Pint, „Выпускники университета“, *Учительская газета*, 7.5.1952.

mittee korraldusega määratud doktorikraadi saamise järel teaduste akadeemia käsutusse.⁶² TRÜ pedagoogikakateedrid reageerisid juba paari päeva pärast, 9. mail oma koosolekuga, kus tunnistati Pindi kriitika küll õigeks, kuid leiti, et olukorda on võimalik muuta ja välistati vajadus Tallinna Pedagoogilise Instituudi järele.⁶³

Vastupidisel arvamusel oldi Eesti NSV haridusministeeriumis, kus toetati 23. juulil 1952 Tallinna Õpetajate Instituudi reorganiseerimist pedagoogiliseks instituudiks⁶⁴ ja sügisest hakkaski Tallinna Pedagoogiline Instituut koolitama kõrgharidusega keskkooliõpetajaid. Pedagoogikaõppejõududena hakkasid seal tööle endised TRÜ pedagoogikaõppejõud Aleksander Pint⁶⁵ ja EK(B)P KK 8. pleenumi järel TRÜ-s rektori ameti kaotanud Alfred Koort.⁶⁶ Järgmistel aastatel tuli Tartu ülikoolil jätkuvalt pingutada, et püsida õpetajakoolituse konkurentsis. Ilmselt oli kusagil kõrgemal leitud, et siiski on parem koolitada õpetajaid pedagoogilise instituudi kõrval ka ülikoolis. Võimalik, et soov oli hoopis ülikooli alla tõmbamine pedagoogilise instituudi rolli. Ja ilmselt oli kahel pool koolitamise selge mõte ja eesmärk senisest jõulisem sovetiseerimine, milles õpetaja pidi olema võtmetegelane.

Kokkuvõte

Stalinismi ajal kujunes õpetajakoolitus Tartu ülikooli üldhariduskoolide aineid õpetavates teaduskondades kõigile kohustuslikuks. Kui 1940. aastatel oli lõpetanuid, sh õpetajaid vähe, siis 1950. aasta kevadest suurenes olulisel määral TRÜ-st õpetajaks suunatavate arv. Alates 1952. aasta maist moodustati haridusministeeriumi juhtimisel kõigis Eesti õpetajaid koolitavates õppeasutustes esinduslikud komisjonid (liikmeteks kohalikud EK(b)P linnakomiteede, täitevkomiteede haridusosakondade, haridusministeeriumi kaadrite osakonna, vastavate õppeasutuste juhid), mis suunasid lõpetajaid

⁶² *Aleksander Pint, isiklik toimik 1945–1952*, TÜA, 20/54-29, l. 93.

⁶³ *TRÜ pedagoogika kateedrite koosolekute protokollid 7.5.1949–9.4.1953*, EAA, 5311-23-10, l. 60p.

⁶⁴ *ENSV Haridusministeeriumi kolleegiumi koosolekute protokollid 23.4.1952–10.8.1952*, ERA, R-14-3-599, l. 126.

⁶⁵ *Aleksander Pint, isiklik toimik 1945–1952*, TÜA, 20/54-29.

⁶⁶ *Alfred Koort, isiklik toimik 1919–1953*, TÜA, 20/54 -15.

Tabel 2. 1953. aastal Eesti üldhariduskoolidesse suunatud noored spetsialistid

Õppeasutus	Kooliaste	Arv
Tartu Riiklik Ülikool	Keskkooliõpetajad	71
NSV Liidu kõrgemad pedagoogilised õppeasutused	Keskkooliõpetajad	50
Tallinna Pedagoogiline Instituut	Keskkooliõpetajad ja 7-kl kooli õpetajad	221
Tartu Õpetajate Instituut	7-kl kooli õpetajad	168
Rakvere Pedagoogiline Kool	algkooliõpetajad	69
Haapsalu Pedagoogiline Kool	algkooliõpetajad	68
Viljandi Pedagoogiline Kool	algkooliõpetajad	42
Kokku	õpetajad	689

koolidesse tööle. Siitpeale pidas haridusministeerium õpetajaks suunatavate üle (nii Eesti kui NSVL õppeasutustest) väga täpselt (parteilisus, töökoht, sh siseministeerium jne) arvet ja sealtpeale on kuni nõukogude aja lõpuni olemas täpsed aruanded. Ajalookirjanduses neid seni analüüsitud veel pole, aga nt 1952 suunati koolidesse 76 õpetajat (sh 15 vene keele ja 11 ajalooõpetajat).⁶⁷

Tallinna Pedagoogilise Instituudi loomisega lisandus Eestis TRÜ kõrvale teine keskkooliõpetajaid ettevalmistav õppeasutus, mis aitas varustada siinseid koole kohaliku kaadriga. Nii Eesti kui NSV Liidu pedagoogilistest õppeasutustest siia 1953 tööle suunatud õpetajatest annab ülevaate tabel 2.⁶⁸

Tabelist on näha, et Eestisse on suunatud ka 50 õpetajat NSV Liidust. Nad olid lõpetanud erinevad õppeasutused, näiteks Kaliningradi riikliku pedagoogilise instituudi, Doni-äärse Rostovi Molotovi-nimelise ülikooli, Moskva Stalini-nimelise kehakultuuriinstituudi, Leningradi Herzeni-nimelise pedagoogilise instituudi jne.⁶⁹

Selles, et õpetajakoolitus jäi Tartu ülikoolis püsima, olid põhiteened pedagoogikakateedritel ja eriti Aleksander Elangol. Selles aga, et õpetajad said sel ajal suuresti iseseisvusaegsete traditsioonide vaimus hariduse, olid põhiteened erialakateedritel. Seega aitas ülikool

⁶⁷ *Kõrgema haridusega spetsialistide tööle suunamise materjalid 5.1.1952–24.10.1952*, ERA, R-973-8-136, l. 42.

⁶⁸ *Noorte spetsialistide töölesuunamise protokollid ja nimekirjad 1953*, ERA, R-14-3-787.

⁶⁹ Samas.

kohustusliku õpetajakoolitusega palju kaasa sellele, et eesti kool sai eestimeelseid eesti- ja venekeelseid õpetajaid vastukaaluks siia suunatud venemeelsetele ja venekeelsetele õpetajatele.

Anu Raudsepp (PhD) on Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi ajaloo didaktika dotsent.

Training high school teachers in post-war Tartu State University

ANU RAUDSEPP
University of Tartu

After World War II the heavy sovietisation of Estonian education began. The key persons of this process were undoubtedly teachers, preferably those who had arrived from the Soviet Union (especially Estonians from Russia) or young people taught in Estonia in the spirit of new educational ideas. A great shift took place in the Estonian teacher community at that time. Altogether 4,176 teachers are known to have been fired, dismissed at their own request or transferred to another position during the period of 1946–1950. The only counterbalance was preparing new teachers locally. In the post-war years, high school teachers were trained only at Tartu State University, which was exceptional in the Soviet Union because elsewhere it was mainly done in pedagogical institutes.

The article studies the substantial and formal changes in the sovietisation of teacher training that were realised through complying with union-wide regulations and pedagogical trends. Similarities and differences are also outlined. Secondly, the process of making teacher training obligatory at Tartu State University and its importance in providing Estonian schools with local staff is explored. Thirdly, the article attempts to disclose the role and activity of various people related to pedagogy at the time in this process. The study is mainly based on new and practically unused archive sources related to the history of the University of Tartu.

During the era of Stalinism, teacher training became obligatory for everyone in the University of Tartu faculties that taught subjects also covered by general education schools. In the 1940s there were few university graduates, incl. teachers, but since the spring of 1950 the number of people who were appointed as teachers from Tartu State University increased significantly. The establishment of the Tallinn Pedagogical Institute in 1952 added a second educational institution in Estonia that trained high school teachers and helped provide the schools with local staff. It was mainly the service of the

chairs of pedagogy that teacher training persisted at the University of Tartu. However, it was the service of the specialisation chairs that teachers received an education, which was, to a great extent, in the spirit of the traditions of the independence era. Therefore, the compulsory teacher training of the university contributed much to educating university graduate, Estonian-minded, Estonian and Russian speaking teachers for Estonian schools to counter the Russian-minded and Russian speaking teachers who were appointed to Estonia from elsewhere.